

Utrensningen av Berija enligt Chrusjtjov

Inledning

Utrensningen av Berija är en viktig händelse i Sovjetunionens historia efter Stalins död. Det vi reproducerar här är Chrusjtjovs version av hur det hela gick till. Andra dokument, såsom Molotovs version och protokollen från partipresidiet under dessa dagar visar att Chrusjtjovs version bara är en del av sanningen – många aspekter av det hela fattas och andra är förvrängda. Se min artikeln om Chrusjtjovs väg till makten för mer uppgifter om detta. Inte desto mindre är Chrusjtjovs version, som är hämtad från hans memoarer, *Chrusjtjov minns*, ett viktigt historiskt dokument. Inledningen (*kursiverad*) är skriven av Edward Crankshaw (inte Chrusjtjov själv).

Martin F

Ur *Chrusjtjov minns*:

9. Arvet efter Stalin

Hur Berijas fall förbereddes

Konspirationen mot Berija började Chrusjtjov för sin del tydligen förbereda redan då han, hans kolleger och Svetlana Allilujeva stod vid Stalins dödsläger. Även här överensstämmer Svetlanas och Chrusjtjovs vittnesbörd om Berijas otroliga uppträdande. Bägge frapperades av det triumfatoriska leende som Berija anlade, då han ögonblicket efter Stalins död gav order att hans bil skulle köras fram. Uppenbart hade Berija brått att komma bort från Kuntsevo för att kunna överta kontrollen över säkerhetstrupperna och på så sätt komma i starkast möjliga position. (Det kan här nämnas att Svetlana Allilujeva på alla sätt understryker Chrusjtjovs välvilliga hållning till henne både vid detta tillfälle och senare). Det synes alldeles säkert att Berija var besluten att försöka gripa den högsta makten. Men samma önskan hystes av Malenkov, som för en tid i egenskap av ministerpresident och partiets förstesekreterare framstod som Stalins efterträdare, med Berija som närmaste man. Malenkov och Berija var för en tid bundsförvanter, och båda räknade utan tvivel med att kunna utnyttja den andre. Men Chrusjtjov siktade högt. För ögonblicket accepterade han Malenkov-Berija-konkolationen. Redan efter tio dagar tvangs emellertid Malenkov att med bibehållande av ministerpresidenturen avstå från partisekreterareskapet – vilket sex månader senare officiellt övertogs av Chrusjtjov. Dennes underförstådda anspråk på att själv ha varit den ledande i sammansvärjningen emot Berija är helt säkert i stora drag sant, låt vara att vi har rätt att betvivla att det gick till precis så som han berättar. Det fanns flera som genomskådade Berijas avsikter och den fara som maktens samlande i hans händer skulle medföra. Bortsett från enskilda medlemmar av presidiet hystes sådana tankar framförallt inom nästan hela arméledningen; denna hatade nämligen Malenkov, därför att han under kriget hade verkat som Stalins spion. Troligen inskred några av marskalkarna – bland vilka många hade haft ett angenämt samarbete med Chrusjtjov under kriget – mycket mera aktivt i konspirationens förberedande stadium än som framgår av denna skildring. Det fanns också vida viktigare frågor att debattera än det föreslagna anläggandet av en datja i Suchumi, hur fantastisk denna episod än må förefalla. Och själva sammansvärjningen måste ha varit en brutalare historia än enbart ett intrigerande för vinnande av halvhjärtat bistånd. Chrusjtjovs egen berättelse om hur det gick till när Berija fängslades avviker visserligen på flera punkter från några av de otäckaste relationer som han själv vid olika tillfällen undfängnade besökande

utländska kommunister med, men den är troligen sann. Den officiella kommunikén om rättegången mot Berija och en hel rad av underlydande samt deras domfällande återges i Robert Conquests "Power and Policy in the USSR". Conquest ger också den fylligaste och mest sammanhängande framställning som finns av den kamp som fördes innanför Kremles murar mellan 1945 och 1960 – ett ämne som Chrusjtjov i sitt memoarverk inte har mycket att säga om.

Stalin var död, och där vi stod vid hans dödsbädd verkade hans död som den ohyggligaste tragedi, men jag fruktade att vi ännu skulle få uppleva mycket värre saker. Var och en av oss upplevde Stalins död på sitt eget sätt. Jag tog hans död mycket hårt. För att vara ärlig tog jag den inte så hårt därför att jag skulle ha varit så djupt fäst vid Stalin – även om jag faktiskt var fäst vid honom. Han var en gammal man, och döden hade redan länge varit honom hack i häl. När allt kommer omkring är döden någonting oundvikligt. Alla människor föds, och alla människor måste dö. Det är ett faktum här i livet. Men vad som oroade mig mera än själva detta dödsfall var sammansättningen av det presidium som Stalin lämnade efter sig, och framför allt av den befattning som Berija nu av allt att döma försökte ordna åt sig själv. Allt detta varslade om allvarliga komplikationer och obehagliga överraskningar – med, skulle jag till och med säga, katastrofala konsekvenser.

Så snart det stod klart att Stalin var död, blev Berija strålande glad. Han verkade pånyttfödd och föryngrad. För att uttrycka sig brutalt hade han ett inflyttningskalas över Stalins döda kropp redan innan den lades ner i kistan. Berija var övertygad om att det ögonblick som han så länge hade väntat på nu äntligen hade kommit. Nu fanns det ingen makt på jorden som kunde hålla honom tillbaka. Ingenting kunde ställa sig i vägen för honom. Nu kunde han göra precis vad han ansåg lämpligt. Man kunde utläsa dessa triumferande tankar i hans minspel när han beställde fram sin bil och åkte till staden medan vi stannade kvar i datjan.

Jag visste att Malenkov aldrig hade haft en ställning eller spelat en roll som han kunde kalla sin egen, och att han helt enkelt hela tiden hade fungerat som springpojke. Stalin brukade mycket träffande säga under sina samtal med den inre kretsen: "Den där Malenkov är en bra kontorist. Han kan snabbt skriva ut en resolution. Han är också en person på vilken man med fördel kan lägga ansvar, men han har alls ingen förmåga till självständigt tänkande eller initiativ." (1) Malenkov hade alltid tyckt att det var lönsamt att hålla sig väl med Berija, fast han visste att Berija toppred honom och hånade honom. Och i det fallet hade Malenkov absolut rätt – det lönade sig att hålla sig väl med Berija. Det var framförallt för att Malenkov stod så nära Berija som han lyckades bevara sin ställning hos Stalin trots Stalins låga uppfattning om honom som ledare. Nu när Stalin var död, var Malenkov säker på att han skulle kunna vara "till god nytta" för Berijas planer, som Berija själv en gång hade sagt mig. Det var sådana tankar som virvlade omkring i min hjärna medan jag stod vid Stalins döda kropp i datjan.

När Berija hade gått, beslöt vi kvarvarande att sammankalla alla ledamöterna av byrån och presidiet. Medan vi väntade på dem, vandrade Malenkov nervöst fram och tillbaka. Jag beslöt att utan dröjsmål ha ett samtal med honom. Jag gick fram till honom och sade: "Jegor [Georgij], jag vill tala med er."

"Om vad då?" frågade han kallt.

"Nu när Stalin är död, har vi någonting att diskutera. Vad ska vi nu ta oss till?"

”Vad finns det att prata om? Vi väntar tills alla är församlade, och sedan talas vi vid. Det är därför som vi har sammankallat det här mötet.” Det här verkade att vara ett nog så demokratiskt svar, men jag tolkade det annorlunda. Jag räknade ut att han menade att han redan hade pratat igenom saken med Berija och att allt redan var beslutat för den närmaste framtiden.

”Nåja, som ni vill”, sade jag. ”I så fall talas vi vid senare.”

Alla som vi hade underrättat samlades i datjan, och de såg att Stalin var död. Sedan kom också Svetlanka. Jag gick ut för att möta henne. Hon var mycket upprörd och började gråta. Jag kunde inte heller lägga band på mig. Jag brast också i gråt, och jag grät uppriktigt över Stalins död.

Bara fem månader tidigare, i oktober 1952, hade Stalin demonstrerat sin allt annat än låga uppfattning om Malenkov genom att låta honom utarbeta den allmänna rapporten till XIX:e partikongressen.

Men det var inte bara för att Stalin var död som jag grät. Jag var djupt bekymrad för både partiets och vårt lands framtid. Jag hade redan fullkomligt klart för mig att Berija skulle börja trakassera oss alla och spela översittare, och att det kunde vara början till slutet. Jag hade redan länge vetat att han inte var någon verklig kommunist. Jag betraktade honom som en förrädisk opportunist som inte drog sig för någonting för att få sin vilja igenom. Jag betraktade inte hans inställning som kommunistisk. Han var en slaktare och lönnmördare. När mötesdeltagarna hade samlats, började fördelningen av de nya portföljerna. Berija föreslog genast Malenkov till ordförande i ministerrådet. Och han hade knappt sagt det förrän Malenkov föreslog Berija till sin förste ställföreträdare. Han föreslog också att ministeriet för stats säkerheten och inrikesministeriet skulle sammanlösas till ett enda ministerium för inrikes ärenden med Berija som minister — en till synes anspråkslös post för Berija att sträva efter.⁽²⁾ Jag satt tyst. Jag var rädd för att Bulganin skulle protestera mot detta regelvidriga förfarande, men Bulganin satt också tyst. Jag kunde mycket väl se vad de andra tyckte om saken. Om Bulganin och jag hade protesterat mot Berijas och Malenkovs sätt att leda mötet, skulle vi ha anklagats för att vilja ställa till gräl och oordning och för att inleda en intern kamp inom partiet redan innan Stalins kropp hade kallnat. Jag kunde se att utvecklingen gick i den riktning som jag hade fruktat.

Molotov och Kaganovitj utsågs båda till förste vicepremiärministrar tillsammans med Berija. Vorosjilov utnämndes till ordförande i högsta sovjets presidium [Sovjetunionens president], i vilken befattning han efterträdde Sjvernik. ⁽³⁾ Berija var synnerligen respektlös i sina anmärkningar om Sjvernik, han framhöll att denne var okänd för nationen i stort och därför olämplig för en framträdande ställning inom ledarskapet. Jag hade inte svårt att se att alla dessa omplaceringar passade mycket bra in i Berijas stora plan. Så försökte till exempel Berija genom att befordra Vorosjilov till ordförandeskapet i högsta sovjets presidium göra denne till en kraft som han kunde lita på när han inledde följande rond av sitt slaktande. Sedan föreslog Berija att jag skulle befrias från mina uppgifter som sekreterare i partikommittén i Moskva så att jag kunde koncentrera mig på mitt arbete inom centralkommitténs sekretariat. Ytterligare utnämningar gjordes och förslag framställdes. Sedan beslöt vi om hur begravningen skulle arrangeras och hur Stalins död skulle förkunnas för folket. ⁽⁴⁾

Så hade vi då förlorat Stalin och började själva sköta regeringstyglarna.

Under begravningen och genast efter den, uppträdde Berija uppmärksamt och aktningsfullt mot mig, vilket förvånade mig. Han avbröt inte sina demonstrativt vänskapliga förbindelser med Malenkov, men han började etablera lika vänskapliga förbindelser med mig. Berija och Malenkov tog nu för vana att ta mig med på sina promenader på Kremloområdet. Naturligtvis ville jag varken motsätta mig eller göra invändningar, men min uppfattning om Berija förändrades inte. Tvärtom, den befästes. Jag förstod att hans vänlighet mot mig var ett trick. Det var, som vi ofta uttryckte oss, Berijas asiatiska slughet som här kom till synes. Med detta uttryck menade vi en man som tänker ett och säger ett annat. Jag visste att Berija bedrev en hycklande politik gentemot mig, han lekte med mig och försökte locka mig att sänka garden, samtidigt som han väntade på ett tillfälle att göra sig av med mig innan han överflyttade sitt intresse på någon annan.

Det beslöts att Malenkov och jag skulle utarbeta dagordningen för presidiets sessioner. Malenkov skulle föra ordet vid dessa sessioner, och jag skulle samarbeta med honom för att bestämma dagordningen.

Berija satt allt säkrare i sadeln för var dag som gick, och hans arrogans ökades i proportion därtill. Han utvecklade hela sin aktningvärda skicklighet som provokatör. Sedan kom den första sammanstötningen mellan Berija och Malenkov å ena sidan och de övriga medlemmarna av presidiet å den andra. Presidiet hade redan undergått en rätt betydande förändring. Vi hade upplöst det stora presidiet och den lilla byrån som Stalin hade inrättat vid centralkommitténs första plenum efter den XIX:e partikongressen. Vi hade återgått till en trång krets som omfattade omkring elva personer. Vid en av presidiets sessioner framställde Berija följande förslag:

”Eftersom många fängelse- och förvisningsdomar närmar sig sitt slut och alla dessa tidigare straffångar och förvisade kommer att återvända till sina hem, föreslår jag att vi antar ett beslut som inte tillåter dem att återvända hem utan specialtillstånd från ministeriet för inrikes ärenden. Och jag föreslår att vi förpliktar dem att bosätta sig i områden som bestäms av ministeriet för inrikes ärenden.” Eller, med andra ord, som bestäms av Berija själv. Detta förslag var ett oroande tecken på vart Berija syftade.

Jag blev uppbragt och opponerade mig mot honom. ”Jag motsätter mig kategoriskt den godtyckliga bestämmanderätt som ni nu föreslår”, sade jag. ”Vi har haft alldeles tillräckligt av sådant i det förgångna. Nu när vi har börjat tänka mera kritiskt och omdömesgillt på hur det förgångna ska bedömas, förstår vi att vi inte längre kan påtvinga folket den här typen av laglöshet, förklädd som lag. De här straffångarna och förvisade som ni talar om blev arresterade, förhörda, rannsakarade och dömda av stats säkerhetskommissariatets trojkor.(5) De beviljades aldrig förmånen av vittnen, åklagare eller domare – de blev helt enkelt anhållna, kastade i fängelse eller dödade. Nu säger ni att dessa människor, vilkas strafftider fastställdes av trojkorna, återigen skulle berövas alla sina rättigheter, behandlas som brottslingar och inte ens få välja var de vill slå sig ner. Det är helt oacceptabelt.”

De andra stödde mig. Berija tog slugt nog tillbaka sitt förslag, och eftersom det var Malenkov som förde protokollet, blev motionen aldrig införd i detta. Senare framförde Berija vad som kunde tyckas vara en liberal motion. Han föreslog att vi skulle ändra en gammal regel som begränsade fängelse- och förvisningsstraffen till ett maximum av tjugo år för dem som arresterades och dömdes av trojkorna. Han föreslog att maximistraffet skulle sänkas från tjugo till tio år. Det här verkade att vara ett nog så liberalt förslag, men jag förstod vart Berija ville komma.

”Jag motsätter mig kategoriskt det här förslaget också”, sade jag. ”Jag är emot det därför att vi borde revidera hela systemet med arresteringar och undersökningar, inte bara modifiera detaljerna. I det här fallet vill ni också befrämja godtyckliga metoder. I själva verket betyder det ingenting om maximistraffet är tjugo eller tio år därför att ni alltid kan döma någon till tio år och sedan till ytterligare tio år. Om ni anser det nödvändigt kan ni döma någon som ni inte gillar till det ena tioårsstraffet efter det andra, ända till hans död. Vad som nu behövs är en radikal revision av den oantagbara principen att arrestera och döma folk som var rådande under Stalins tid. Vad ni nu strävar till är att legalisera denna godtyckliga metod – ni vill legalisera status quo. Vi håller nu på att samla dokument som visar hur de metoder som ni nu föreslår i det förgångna har tillämpats godtyckligt och illegalt, och hur det har lett till att partiet har skadats.”

Också den här gången tog Berija tillbaka sin motion. Jag hade nu två gånger kraftigt opponerat mig mot honom. Jag betvivlade inte att han visste exakt var jag stod och att han planerade sitt nästa drag. Berija kunde aldrig förlika sig med vetskapen om att någon stod i vägen för honom.

Och vad blev den skurken Berijas nästa drag? Här skall jag berätta vad som hände. En dag var vi ute och gick någonstans — Berija, Malenkov och jag — bara för att få oss en liten promenad, och Berija började utveckla följande idé: ”Vi är nu alla i Guds händer, som man förr brukade säga. Vi blir inte yngre, någon av oss. Vad som helst kan hända vem som helst av oss, och vi skulle i så fall lämna efter oss våra familjer. Vi borde ägna vår annalkande ålderdom och våra familjer en tanke. Därför skulle jag vilja föreslå att regeringen bygger datjor som den sedan överlämnar åt landets ledare för deras personliga bruk.” Detta förslag var typiskt för Berija. Jag hade faktiskt börjat vänta mig detta allt annat än kommunistiska sätt att tänka av honom. Det stod helt i samklang med hans sätt att fungera. Jag var övertygad om att idén med datjorna ingick i något slag av provokation. Men jag sade ingenting, jag bara lyssnade. Sedan sade han: ”Jag föreslår att dessa datjor byggs i Suchumi (vid Svartahavskusten) hellre än utanför Moskva — och inte i utkanterna av Suchumi utan i centrum. Vi kunde röja upp stadens centrum och förvandla det till en park med persikoträd.” Han började nu utbreda sig om vilken underbar stad Suchumi var och om de persikor och vindruvor som växte där. Han hade alltsammans färdigplanerat - vilken personal som skulle användas och vilka resurser som behövdes. Han tänkte i väldig och ståtlig skala. Han fortsatte: ”Ministeriet för inrikes ärenden kommer att ha överinseendet över detta projekt. Och vi börjar med att bygga en datja åt er, Jegor [Malenkov] — och sedan en åt er, Nikita och sedan åt Molotov, Vorosjilov och de andra.”

Jag lyssnade tills han var färdig och brydde mig inte om att opponera mig mot honom. Jag sade bara: ”Ja, ja, vi får väl tänka på saken” — som jag hade varit ense med honom. När diskussionen var avslutad och vi gick till våra bilar, åkte Berija, Malenkov och jag ut till våra datjor på landet. Vi åkte alla tre i samma bil ända till avtagsvägen på Rublevvägen, där Malenkov och jag skulle svänga åt vänster medan Berija skulle fortsätta rakt fram. Malenkov och jag steg ur bilen och förflyttade oss till en annan. När vi var på tu man hand, sade jag till Malenkov: ”Vad anser ni egentligen om Berijas idé? Enligt vad jag kan förstå är det den mest genomskinliga provokation.”

”Varför tror ni det?”

”Jag har fullt klart för mig att Berija är en provokatör. Han vill bygga dessa datjor som en provokation, ingenting annat. Men vi låter en tid gå utan att opponera oss. Vi låter honom göra vad han vill, och då kommer han att tro att ingen vet vart han strävar.”

Berija började följaktligen omsätta sin ide i praktiken. Han gav order om att ritningar skulle göras för dessa datjor. När de var färdiga inbjöd han oss att komma och titta på dem. Han föreslog att byggnadsarbetena genast skulle sättas i gång. En välkänd byggnadsingenjör avgav en rapport om projektet. Denne kamrat har nu till uppgift att bygga atomkraftverk. Berija betraktade honom som en pålitlig bundsförvant. Han arbetade för Berija och gjorde allt som Berija befallde honom att göra. Vid detta sammanträde sade Berija att platsen för Malenkovs datja var omsorgsfullt vald så att Malenkov kunde se Svarta havet från sitt fönster och hålla ett öga på turkarna. ”Jegor”, sade Berija skämtsamt, ”ni kommer att kunna se Turkiet. Det är vackert. Ser ni vilket vackert hus det kommer att bli?”

När alla de andra hade gått, stannade jag kvar med Malenkov. Jag sade till honom: ”Det är av den allra största betydelse för Berijas planer att ert hus ska byggas mitt i centrum av Suchumi. Planerna förutsätter att många människor måste flyttas från sina boplatser.

Bostadsbyggnadsministeriet har sagt att datjaprojektet innebär att ett stort antal familjer måste tvångsflyttas. Hela historien kommer att bli rena katastrofen för dem. De har bott i sina fastigheter i många generationer, och nu ska de plötsligt vråkas. Det här är inget skämt. Fattar ni ännu inte var provokationen ligger? Berija vill sätta i gång med ett slags pogrom, han vill kasta ut människor ur deras hem och riva ner deras hus för att bygga ett slags palats åt er. Datjan och tomterna kommer att omges av en mur. Staden kommer att koka av harm och indignation. Folk kommer att fråga: 'För vem uppförs alla de här byggnaderna?' Och när allt är färdigt, kommer ni dit, och befolkningen ser er, ordföranden i ministerrådet, stiga ur er bil och försvinna in i ert palats. De kommer att se att pogromen och tvångsflyttningen av alla dessa människor från deras hem skedde för er skull. Och hatet mot er kommer att spridas, inte bara till staden Suchumi utan till hela landet. Och det är just vad Berija vill. Han försöker manövrera in er i en så hopplös skandal att ni blir tvungen att avgå. Fattar ni inte? Berija säger att han också kommer att låta göra upp ritningar till en datja åt sig själv, men ni skall få se, den kommer han aldrig att bygga. Men åt er kommer han att bygga en, och sedan kommer han att utnyttja den för att misskreditera er.”

”Hur kan ni säga så där? Berija har gått igenom hela det här projektet med mig!”

Men det här samtalet kom Malenkov att börja fundera på saken.

En dag när Berija visade mig planerna för datjorna, sade han återigen med sin tjocka georgiska accent: ”Blir de här husen inte underbara?” ”Jo”, sade jag, ”det blir de faktiskt. Det var en lysande ide.”

”Varför tar ni inte hem planerna för att titta närmare på dem?”

Jag tog dem alltså med mig hem, men jag visste inte vad jag skulle göra med dem. Nina Petrovna [Chrusjtjovs hustru] råkade se dem och frågade: ”Vad är det här?” Jag berättade vad det var fråga om, och hon blev rasande. ”Det här är en rent skandalös idé!”

Jag kunde inte förklara hela intrigen för henne, så jag sade: ”Vi lägger undan dem, och så pratar vi om det senare.”(6)

Berija försökte skynda på byggandet av datjorna i Suchumi, men ingenting var ännu gjort när han arresterades. Efter hans arrestering avskrev vi hela projektet. Jag hade kvar ritningarna till datjorna i mitt hem ännu länge efteråt.

Men under tiden började läget utveckla sig. Berija försökte ingripa i partiets verksamhet, framför allt med hjälp av tjekan. Han fabricerade ett slags dokument om det rådande tillståndet bland partiets ledarskikt i Ukraina. Han hade alltså beslutat att rikta sitt första slag mot partiorganisationen i Ukraina! Jag var beredd på detta, därför att jag föreställde mig att han ville få mig inblandad. Jag var fortfarande i rätt hög grad ansvarig för Ukraina. Berija började samla in bevismaterial genom inrikesministeriets regionala avdelningar i Ukraina. Strokotj var chef för MVD:s [inrikesministeriets] kontor i Lwów.(7) Han är numera död. Han var en hederlig kommunist och en god soldat. Före kriget hade han varit överste och chef för gränstrupperna i Ukraina. Under kriget hade han sedan förestått de ukrainska partisantruppernas högkvarter, och i den egenskapen brukade han rapportera till mig om läget i de ockuperade områdena bakom fiendens linjer. Jag hade fullt klart för mig att han var en hederlig och anständig människa. Efter kriget utnämndes han till inrikesministeriets representant i Lwówområdet. Vi kom senare underfund med att när den ukrainske inrikesministern, som var Berijas handgångne man, tog kontakt med Strokotj och av honom krävde material om de lokala partiarbetarna, svarade Strokotj att han inte var ansvarig för personalen och uppmanade honom att i stället ta kontakt med den regionala partikommittén. Då ringde Berija själv upp Strokotj och sade att om han tänkte ge sig in på hårklyverier, skulle han snart sitta där varken sol eller måne lyste. Vi kom underfund med detta intermezzo, först sedan vi hade arresterat Berija, men i det ögonblicket hade vi ingen aning om att partiet underminerades och underställdes det ukrainska inrikesministeriet.

Presidiet började diskutera en av Berija utarbetad promemoria om den etniska sammansättningen av de ledande organen i Ukraina. Berijas tanke var den att lokala [det vill säga icke-ryska] tjänstemän skulle bibehållas i sina ledande befattningar i sina egna republiker, och att de inte borde befordras till den centrala organisationen i Moskva. Som ett resultat av denna promemoria beslöts det att befria Melnikov från hans befattning som den ukrainska centralkommitténs förste sekreterare och utnämna Kiritjenko [en ukrainare] i hans ställe. Berija föreslog också att Kornejtjuk skulle utnämnas till ledamot av den ukrainska centralkommitténs presidium. Också detta gjordes, och den ukrainska centralkommittén sammankallades till plenarsession. Kornejtjuk förstod inte att han hade blivit befordrad för att befrämja Berijas mot partiet riktade strävanden, och följden var att han yttrade allehanda fördelaktiga ting om Berija och Berijas promemoria under detta plenum. Sedan utfärdades ett memorandum rörande de baltiska staterna, följt av ytterligare ett som rörde Vitryssland. Båda framhöll principen att välja ut republikernas ledarskap bland den lokala befolkningen. Vi godkände ett beslut att posten som förste sekreterare i de olika republikerna skulle innehas av en person som tillhörde republikens egen befolkning, inte av en ryss som skickades dit från Moskva. (8)

Nu råkade det emellertid vara så att Berijas inställning i denna fråga var korrekt och att den sammanföll med den ståndpunkt som hade intagits av Sovjetunionens centralkommitté, men han hade intagit denna ståndpunkt för att befrämja sina mot partiet riktade syften. Han predikade att det måste bli slut på den ryska dominansen inom de icke-ryska delrepublikernas ledarskap. Alla förstod att detta var riktigt och att det var i överensstämmelse med partilinjen, men till att börja med fattade folk inte att Berija tryckte på i detta avseende för att skärpa de nationalistiska spänningarna mellan ryssar och icke-ryssar, lika väl som spänningarna mellan det centrala ledarskapet i Moskva och delrepublikernas lokala ledarskap.

I detta skede tog jag Malenkov avsidet och sade: ”Hör på mig, kamrat Malenkov, ser ni inte vart det här kommer att leda? Vi är på väg mot en katastrof. Berija vässar knivarna.”

”Javisst, men vad kan vi göra?” frågade Malenkov. ”Jag ser mycket väl vad som sker, men vad kan vi göra åt saken?”

”Tiden är inne att göra motstånd. Ni kan inte undgå att se att Berija har intagit en position som är fientlig mot partiet. Vi får inte acceptera de åtgärder som han nu vidtar. Vi måste avvisa hans förslag.”

”Ni menar att jag ensam ska sätta mig upp mot honom? Nej, det vill jag inte göra.”

”Vad kommer er att tro att ni blir ensam om ni sätter er upp mot honom? Till att börja med har vi er och mig – där har vi redan två. Jag är säker på att Bulganin också följer oss. Jag har mer än en gång utbytt åsikter med honom. Och jag är övertygad om att de andra också kommer att ansluta sig till oss om vi framför våra argument från en utgångspunkt som stadigt stöder sig på partilinjen. Svårigheten ligger i att ni aldrig ger någon en möjlighet att tala ut vid presidietts sessioner. Så snart Berija lägger fram en motion, skyndar ni er att stödja den och säger: 'Det där låter bra, kamrat Berija, det var ett fint förslag. Jag understöder det. Är någon av annan åsikt?' Och sedan går det genast till omröstning. Ge oss andra äntligen en chans att framföra våra åsikter, så får ni se vad som händer. Samla er. Var inte så nervös. Ni ska få se att ni inte är den ende som tänker som ni gör. Jag är övertygad om att många av medlemmarna är på vår sida mot Berija. Det är ju ni och jag som utarbetar dagordningen, så låt oss inkludera diskussion om vissa frågor där vi anser att Berija har fel. Sedan opponerar vi oss mot honom. Jag är övertygad om att vi kan övertala de andra presidiemedlemmarna att sluta upp bakom oss och att våra resolutioner blir antagna. Det gäller bara att försöka.”

Till slut gick Malenkov med på mitt förslag. Jag var både förvånad och glad. Vi skrev ut dagordningen för nästa presidiesession och inkluderade vissa frågor i vilka vi fick stöd av de andra, och Berija led nederlag. Detta förfarande upprepades vid ett antal sessioner, och först då blev Malenkov övertygad om att vi kunde använda partimetoder mot Berija för att avvisa förslag som enligt vår åsikt var skadliga för partiet och för landet. När Berija insåg att de övriga presidiemedlemmarna röstade ner honom, försökte han påskynda utvecklingen. Han iscensatte en häpnadsväckande uppvisning av sin egen stora betydelse, och försökte på alla tänkbara sätt demonstrera sin överlägsenhet. Jag förstod att tiden var inne att låta det gå till konfrontation. Vi var nu mitt uppe i en mycket farlig period. Det val tid att handla. Jag sade till Malenkov att vi måste tala med de andra presidiemedlemmarna och se till att vi fick deras stöd. Uppenbarligen var detta en sak som inte kunde göras under en session där Berija var närvarande. Vi måste tala mellan fyra ögon med var och en av medlemmarna särskilt för att komma underfund med hur de i själva verket ställde sig till Berija. Till slut gick Malenkov med på detta och sade: ”Ja, vi måste handla.”

Jag visste redan att Bulganin stod fast på partilinjen och att han var fullt medveten om den fara för partiet som Berija representerade. Malenkov och jag kom överens om att jag till att börja med skulle tala med kamrat Vorosjilov. Vorosjilov och jag var båda medlemmar av en kommission, jag minns inte vilken. Jag beslöt att detta skulle vara min förevändning för att gå och tala med honom. Jag ringde till honom och sade att jag ville träffa honom för att diskutera frågor som rörde kommissionen. Kamrat Vorosjilov svarade att han hellre ville söka upp mig i centralkommitténs byggnad. ”Nej”, sade jag, ”låt mig hellre komma till ert kontor.” Han envisades fortfarande med att komma till mig, men till slut fick jag min vilja fram. Malenkov och jag kom överens om att jag skulle stanna vid hans bostad på vägen hem, och att vi skulle äta middag tillsammans och prata om hur sammanträffandet med Vorosjilov hade avlupit. Malenkov och jag bodde i samma hus och i samma trappuppgång. Min våning låg strax ovanför hans.

Jag gick till kamrat Vorosjilovs kontor i högsta sovjets lokaler, men jag lyckades inte som jag hade hoppats. Jag hade knappt kommit in genom dörren förrän Vorosjilov började sjunga Berijas lov: ”Vilken enastående man har vi inte i Lavrentij Pavlovitj, kamrat Chrusjtjov! Vilken enastående människa!”

”Kanske det ändå inte är så”, svarade jag. ”Kanske ni överskattar honom.” Men sedan Vorosjilov hade hälsat mig på detta sätt, kunde jag ju omöjligt tala rent ut med honom om Berija. Jag tänkte att det var möjligt att Vorosjilov hade uttryckt sig på detta sätt därför att han var rädd för att vara avlyssnad, att han hade sagt det för ”Berijas öron” [slang för avlyssningsapparater]. Å andra sidan kunde det också vara för att han betraktade mig som Berijas bundsförvant. Detta var fullt möjligt eftersom Berija, Malenkov och jag ofta syntes tillsammans. Hur som helst var min uppfattning om Berija diametralt motsatt den som Vorosjilov hade gett uttryck för. Men om jag rent ut hade sagt vad jag ville säga, skulle jag ha försatt Vorosjilov i en mycket obehaglig situation. Av ren stolthet skulle det ha varit omöjligt för honom att instämma med mig. Han kunde inte medge att han hade samma uppfattning som jag efter att ha lovordat Berija så snart jag kom in genom dörren. När allt kom omkring bestämdes ju min egen inställning av min övertygelse att det var nödvändigt att eliminera Berija.

Vorosjilov och jag utbytte följaktligen några ord om den fråga som var min officiella förevändning för att be om ett sammanträffande med honom. Det var en mycket obetydlig fråga, och jag lämnade honom snart för att, som överenskommet var, äta middag hos Malenkov. Jag meddelade Malenkov att det inte hade blivit någonting av mitt besök hos Vorosjilov och att jag inte hade kunnat tala rent ut med honom.

Kamrat Malenkov och jag kom sedan överens om att jag skulle tala med kamrat Molotov, som var utrikesminister och som tidigare hade ringt till mig och frågat om vi kunde träffas i centralkommitténs lokaler för att diskutera en fråga som rörde utrikesministeriets personal. Jag använde hans telefonsamtal som förevändning för att komma överens om ett möte och ringde till honom och sade: ”Ni ville tala med mig. Jag är beredd att träffa er när som helst. Om ni kan, vore det bra om ni kom hit med detsamma. Vi talar om er personal.” Han kom kort därpå och sade: ”Låt oss tala om personal men inte om utrikesministeriets personal.” Jag gav honom mina synpunkter på Berijas roll. Jag berättade för Molotov vad för en människa Berija i själva verket var och vilka faror som hotade partiet om vi inte omintetgjorde hans intrigerande mot partiets ledarskap. Jag hade tidigare talat om för honom att Berija redan hade börjat förverkliga sin plan att förvärja de nationalistiska spänningarna i delrepublikerna. Uppenbarligen hade Molotov själv funderat en hel del på detta. Det var ju ganska naturligt att det här problemet måste uppta hans tankar, han kände ju till allt som hade hänt under Stalins tid. På den tiden då Molotov fortfarande åtnjöt Stalins fulla förtroende, hade jag ofta hört honom i kraftfulla ordalag uttala sig mot Berija, ehuru aldrig i Stalins närvaro. Molotov hade personligen fallit offer för Berijas hyckleri och förrädiska provokationer under sessionerna hos Stalin, och mer än en gång hade jag hört honom rakt i ansiktet på Berija kalla dennes skumma verksamhet vid dess rätta namn. Därför kunde jag se att så snart jag kom till den allvarliga fråga som jag ville avhandla med Molotov, skulle han vara helt ense med mig. ”Ja”, sade han, ”jag är av samma åsikt. Men nu måste jag fråga er en sak. Hur ställer sig Malenkov till det här?”

”Jag diskuterade det här med er enligt överenskommelse med Malenkov och Bulganin. Vi har redan utbytt åsikter i denna fråga.”

”Det är alldeles rätt att ni tar upp den här frågan”, sade då Molotov. ”Jag är helt överens med er, och ni kan räkna med mitt helhjärtade stöd. Men säg mig en annan sak. Vart exakt vill ni komma? Vart kommer allt det här att leda?”

”För det första måste vi befria Berija från hans befattningar som medlem av presidiet, viceordförande i ministerrådet och minister för inrikesärendena.”

Molotov invände att detta inte var tillräckligt. ”Berija är mycket farlig. Därför tror jag att vi måste, så att säga, ty oss till extremare åtgärder.”

”Ni anser alltså att vi kanske borde anhålla honom för förhör?” Jag sade ”anhålla” i stället för ”arrestera”, eftersom det ännu inte fanns några anklagelser för brottsligt förfarande mot Berija. Jag kunde utan vidare tro på att han hade varit mussavatisternas agent, som Kaminskij hade sagt, men Kaminskijts beskyllning hade aldrig bekräftats. Det hade aldrig föranstaltats någon undersökning av Berijas verksamhet i Baku. Och vad Berijas provokatoriska uppträdande beträffade, hade vi bara vår intuition att gå efter, och man kan inte arrestera någon på blotta intuitionen. Det var därför som jag sade att vi borde ”anhålla” honom för förhör. Molotov och jag kom överens om detta och skildes. Senare redogjorde jag för samtalet inför kamrat Malenkov och kamrat Bulganin.

Vi beslöt att det var bäst att skynda på utvecklingen, eftersom vi kunde bli avlyssnade av ”Berijas öron” eller någon kanske släppte ut katten ur säcken. Kort sagt, upplysningar om de åtgärder som vi avsåg att vidta kunde nå Berija, och Berija kunde utan svårighet låta arrestera oss alla.

Vi kom överens om att jag skulle tala med Saburov som på den tiden var medlem av presidiet. När jag talade med Saburov sade han mycket hastigt: ”Jag är helt överens med er.” Sedan frågade han: ”Men hur är det med Malenkov?” Alla som jag talade med ställde samma fråga. Vid den tidpunkten befann sig Kaganovitj inte i Moskva. Han gjorde en inspektionsresa till trävaruindustrierna. När han återvände, bad jag honom titta in till mig på centralkommittén. Han kom dit på kvällen och vi satt länge och pratade. Han berättade för mig i detalj om Sibirien och om sågverken. Jag försökte inte avbryta honom, även om mina tankar rörde sig kring helt andra saker än sågverk. Jag visade vederbörlig artighet och takt, och väntade på att han skulle tröttna på att prata. När han hade avslutat sin rapport, sade jag: ”Det där som ni nu har berättat är allt gott och väl. Men nu ska jag berätta för er om vad som försiggår här.” Jag redogjorde nu för omständigheterna och till vilka slutsatser vi hade kommit. Kaganovitj spetsade genast öronen och frågade: ”Vilka är 'vi' ?” Han ställde frågan på detta sätt för att få en uppfattning om maktfördelningen. Jag sade att Malenkov, Bulganin, Molotov, Saburov och jag var helt ense, och jag framhöll vidare att vi till och med utan honom hade majoriteten. ”Jag är också med er”, förklarade Kaganovitj genast. ”Naturligtvis är jag med er. Jag bara frågade.” Men jag visste vad han tänkte, och han visste vad jag tänkte. Sedan frågade han: ”Hur är det med Vorosjilov?” Jag berättade om mitt misslyckade sammanträffande med Vorosjilov och hur Vorosjilov hade prisat Berija. ”Sa han verkligen det?” utbrast Kaganovitj. Han ville inte tro det.

”Ja”, sade jag. ”Han började sjunga Berijas lov i samma ögonblick som jag steg in genom dörren.”

Kaganovitj svor över Vorosjilov, men inte illvilligt. ”Den där sluge gamle skojaren! Han ljög för er. Han har själv sagt mig att han inte kan tåla Berija, att Berija är farlig och att Berija förmodligen kommer att bringa oss alla på fall.”

”Jag tyckte mig också förstå att Vorosjilov inte var uppriktig mot mig, men inte desto mindre var det här vad han sa.”

”Vad han sa betyder absolut ingenting.”

”I så fall verkar det som om vi borde tala med honom ännu en gång. Kanske Malenkov kan tala med honom. Eftersom jag redan har talat med honom, är det kanske bättre att jag inte på nytt tar upp frågan om Berija med honom. Jag vill inte försätta honom i en pinsam situation.” Vi kom överens om detta.

Sedan sade Kaganovitj: ”Hur är det med Mikojan?”

”Jag har ännu inte talat med Mikojan. Hans fall är lite mera komplicerat.” Alla visste att Mikojan stod på synnerligen god fot med Berija. De var alltid tillsammans och stödde varandra i alla avseenden. Vi måste naturligtvis tala med Mikojan förr eller senare, men det var av allt att döma bäst att lämna det till ett senare tillfälle.

Jag berättade för Malenkov om mitt samtal med Kaganovitj, och han gick med på att det var bäst att han själv talade med Vorosjilov. Därmed hade vi bara Pervuchin kvar. Plötsligt sade Malenkov: ”Jag skall själv tala med Pervuchin.”

”För all del, om ni så vill, men Pervuchin är svår att förstå sig på. Jag känner honom.”

”Det gör jag också.”

”Bra, i så fall talar ni med honom.”

Malenkov uppmanade Pervuchin att söka upp honom, och senare tog han kontakt med mig.

”Vet ni vad, jag skickade efter Pervuchin och berättade allt för honom. Pervuchin sa att han skulle tänka på saken. Det är mycket farligt. Jag tror att ni borde söka upp honom, och att ni borde göra det genast. Vem vet vad som kan hända? 'Jag ska tänka på saken' – det låter mycket farligt.”

Jag ringde till kamrat Pervuchin. Han sökte upp mig. Jag berättade allt för honom, mycket uppriktigt. Han sade: ”Om Malenkov hade framställt saken så här klart och tydligt som ni nu har gjort det, skulle jag inte ha tvekat ett ögonblick. Jag är av samma åsikt som ni. Det finns inget alternativ.” Jag vet inte vad Malenkov hade sagt Pervuchin, men nu var saken ordnad. På det här sättet talade vi med alla presidiemedlemmarna utom Vorosjilov och Mikojan. Vi kom nu överens om att jag skulle tala med Mikojan, och Malenkov med Vorosjilov. Senare sökte jag upp Malenkov och frågade honom om hans samtal med Vorosjilov. ”Nå, vad hände?” frågade jag. ”Höll han fortfarande på med att prisa Berija?”

”Så snart jag hade redogjort för vår plan”, sade Malenkov, ”omfamnade Vorosjilov mig och brast i gråt.” Jag vet inte om detta faktiskt hände, men kamrat Malenkov var ju inte på något vis nödd att ljuga om saken.

Nu var det ytterligare en fråga som skulle avgöras. Vi hade visserligen formellt beslutat att avsätta Berija från alla hans befattningar, men vem skulle i praktiken utföra anhållandet? Presidiets livvakt var honom trogen. Hans tjekister skulle sitta i rummet bredvid under

sessionen, och Berija kunde utan svårighet ge dem order att arresteras oss alla och hålla oss isolerade. Vi skulle ha varit helt hjälplösa, det fanns nämligen en rätt betydande beväpnad vaktstyrka i Kreml. Därför beslöt vi att söka hjälp hos militären. Först anförtrodde vi uppdraget att anhålla Berija åt kamrat Moskalenko, chefen för luftförsvaret, och fem generaler.⁽⁹⁾ Det var min idé. Men dagen före sessionen utvidgade Malenkov vår krets till att omfatta marskalk Zjukov och några andra. Detta betydde inalles elva marskalkar och generaler. På den tiden var all militär personal förpliktad av avlämna sina vapen när de kom in till Kreml, så kamrat Bulganin fick instruktioner att se till att marskalkarna och generalerna fick tillstånd att ha sina vapen med sig. Vi ordnade så att Moskalenkos grupp skulle vänta på att bli kallad till ett angränsande rum medan sessionen pågick. När Malenkov gav ett tecken skulle de komma in i det rum där vi sammanträdde och ta hand om Berija.

Vi ordnade sedan så att ett möte av ministerrådets presidium sammankallades, men till detta inbjöds också alla ledamöterna av centralkommitténs presidium. Malenkov öppnade mötet som ett möte av centralkommitténs presidium, inte som en session av ministerrådets presidium, för att vi skulle kunna diskutera situationen inom partiet. Kamrat Vorosjilov måste få en speciell inbjudan, eftersom han var ordförande för högsta sovjets presidium och följaktligen inte regelbundet deltog i vare sig ministerrådets eller centralkommitténs presidiesessioner.

Malenkov hade knappt öppnat sessionen förrän han sade: ”Låt oss nu diskutera partifrågor. Vi har här vissa problem som vi nu genast måste ta itu med.” Det var alla med om. Som vi på förhand hade kommit överens om, bad jag ordföranden Malenkov om ordet och föreslog att vi skulle diskutera Berijas fall. Berija satt till höger om mig. Han ryckte till, fattade min hand, tittade bestört på mig och sade: ”Vad står på, Nikita? Vad är det du mumlar om?” ”Det är bara att lyssna”, sade jag. ”Det kommer du snart underfund med.” Och här följer vad jag hade att säga. Jag påminde om centralkommitténs plenum i februari 1939, då kamrat Grisja Kaminskij hade anklagat

Berija för att ha arbetat för mussavatisternas kontrapionage och följaktligen också för den engelska underrättelsetjänsten, medan han var sekreterare för partiorganisationen i Baku. Jag påminde också om hur Grisja Kaminskij efter detta möte hade försvunnit ur sikte som en sten som faller i vattnet. ”Jag har alltid förundrat mig över Kaminskijs påstående och varför ingen har gjort något försök att förklara vad han hade att säga.” Sedan gick jag igenom de åtgärder som Berija hade vidtagit efter Stalins död, hans inblandning i partiorganisationerna i Ukraina, Vitryssland och de baltiska staterna. Jag beskrev hur Berija, liksom alla det kommunistiska partiets fiender, förlitade sig på nationalistisk antagonism för att undergräva den sovjetiska enheten. Jag nämnde hans senaste förslag beträffande den politik som skulle bedrivas mot dem som hade dömts till förvisning och fängelse, och underströk att Berija försökte legalisera godtyckliga förfaringsätt. Jag avslutade med att säga: ”Som resultat av mina iakttagelser av Berijas verksamhet har jag kommit till den slutsatsen att han inte är någon kommunist. Han är en karriärist som har innästlat sig i partiet av själviska bevekelsegrunder. Hans arrogans är outhärdlig. Ingen hederlig kommunist skulle någonsin uppföra sig som han gör i partiet.” När jag hade talat bad Bulganin om ordet och höll ett anförande som gick ungefär efter samma linjer. Sedan talade de andra i tur och ordning. Molotov förklarade den riktiga partiinställningen i denna fråga. De andra kamraterna underströk samma principer med undantag för Mikojan som var den siste som talade. Han upprepade vad han hade sagt mig före sessionen när vi hade vårt samtal: nämligen att Berija skulle ta vår kritik ad notam och bättra sig, att han inte var ett hopplöst fall och att han fortfarande kunde vara till nytta i det kollektiva ledarskapet.

När alla hade talat var det meningen att Malenkov i sin egenskap av ordförande skulle göra en sammanfattning och formulera en resolution, men i sista ögonblicket svek honom modet. Efter det sista anförandet blev sessionen hängande i luften. Det uppstod en lång paus. Jag såg att vi hade hamnat i en besvärlig situation, så jag bad kamrat Malenkov om ordet för att föreslå en motion. Som vi hade kommit överens om på förhand, föreslog jag att centralkommitténs presidium skulle befria Berija från hans befattningar som viceordförande i ministerrådet och minister för inrikes ärenden samt från alla andra regeringsuppdrag som han hade. Malenkov var fortfarande gripen av panik. Om jag minns rätt överlämnade han inte ens mitt förslag till votering. Han tryckte på den hemliga knapp som gav signalen åt generalerna som väntade i rummet bredvid. Zjukov var den förste som uppenbarade sig. Sedan kom också Moskalenko och de andra in. Med knappt hörbar röst sade Malenkov till kamrat Zjukov: ”I min egenskap av ordförande i Sovjetunionens ministerråd uppmanar jag er att anhålla Berija och hålla honom i förvar under den tid som undersökningen av anklagelserna mot honom pågår.”

”Upp med händerna!” kommenderade Zjukov.

Moskalenko och de andra knäppte upp pistolhölstren för den händelse att Berija skulle försöka sig på någonting. Berija tycktes sträcka sig efter sin portfölj som låg på fönsterbrädet bakom honom. Jag fattade tag i hans arm för att hindra honom från att ta fram ett vapen ur portföljen. Vi kontrollerade saken senare och fann att han inte hade någon pistol, vare sig i portföljen eller i fickorna. Hans snabba rörelse hade helt enkelt varit en reflex. Berija ställdes genast under väpnad bevakning i ministerrådets byggnad näst intill Malenkovs kontor. Nu var det en ny fråga som måste lösas. Vi hade visserligen anhållit Berija, men var skulle vi placera honom? Vi kunde inte överlämna honom åt inrikesministeriet därför att det genomgående var besatt med hans handgångna män. Berijas ställföreträdare var Kruglov (10) och Serov. Kruglov kände jag knappast, medan jag däremot kände Serov väl och litade på honom. Jag ansåg, och anser fortfarande, att Serov är en hederlig man. Även om han i vissa avseenden har haft ett skumt förflutet, liksom alla tjekister, så kan vi nöja oss med att säga att han har varit ett offer för Stalins allmänna politik. Först föreslog jag att Serov skulle ta hand om Berija, men de andra motsatte sig detta. Till slut kom vi överens om att anförtro honom åt luftförsvarschefen, kamrat Moskalenko, som lät sina män föra Berija till en bunker vid hans högkvarter. Jag hade klart för mig att kamrat Moskalenko skulle göra vad som var nödvändigt för att främja partiets sak.

När alltsammans var över, tog Malenkov mig avsides och sade: ”Lyssna nu på vad chefen för min livvakt har att säga.” Mannen kom fram till mig och sade: ”Jag hörde nyss att Berija är arresterad. Jag vill bara meddela er att han har våldtagit min styvdotter, en sjundeklassist. För ungefär ett år sedan dog hennes mormor och min fru måste bege sig till sjukhuset och lämna flickan ensam hemma. En kväll gick hon ut för att köpa lite bröd nära det hus där Berija bor. Där mötte hon en gammal man som stirrade stint på henne. Hon blev dödsförskräckt. Någon kom och förde henne till Berijas hem. Berija befallde henne att sätta sig och äta kvällsvard med honom. Hon drack någonting, somnade och blev våldtagen.”

”Det här”, sade jag till mannen, ”vill jag att ni i detalj ska berätta för åklagaren under förhören.” Senare fick vi en förteckning på över hundra flickor och kvinnor som Berija hade våldtagit. Han hade använt samma rutin med dem alla. Han bjöd dem på mat och gav dem sedan vin i vilket han hade lagt ett sömnmedel.

När Berija sattes i enskild cell bad han om penna och papper. Vi rådplögade sinsemellan om saken. Några av oss var tveksamma, men vi beslöt att ge honom vad han bad om för det fall att han skulle ha gripits av lust att uppriktigt tala om vad han visste om de anklagelser som vi hade riktat mot honom. Han började med att skriva biljetter. Den första var till Malenkov: ”Jegor, känner du inte mig? Är vi inte vänner? Varför litade du på Chrusjtjov? Det är ju han som har lockat dig till det här, inte sant?” och så vidare. Han skickade också mig ett par, tre biljetter i vilka han svor på att han var en hederlig man och så vidare, och så vidare. Vi hade inget förtroende för att statsåklagaren skulle undersöka detta fall objektivt, så vi kopplade av honom från fallet och ersatte honom med kamrat Rudenko. (11) När Rudenko började förhöra Berija fann vi att vi hade haft att göra med en verkligen skräckinjagande man, ett verkligt monster för vilken ingenting var heligt. När vi öppnade arkiven och ställde honom inför rätta kom vi underfund med vilka metoder Berija hade använt för att nå sina syften. Inte nog med att det inte fanns minsta spår av kommunist hos honom – han saknade till och med varje tillstymmelse till mänsklig anständighet.

Efter Berijas arrestering uppstod frågan vad vi skulle göra med Merkulov, som var minister för statskontrollen. (12) Jag medger att jag hade en hög uppfattning om honom och betraktade honom som en god partimedlem. Han var otvivelaktigt en kultiverad person, och jag sympatiserade med honom i största allmänhet. Därför sade jag till kamraterna: ”Bara för att Merkulov var Berijas assistent i Georgien, behöver det inte betyda att han var Berijas medbrottsling. Kanske han inte var det. Vi kan inte utgå ifrån att alla som har samarbetat med Berija också har varit hans medbrottslingar.

Låt oss kalla på Merkulov och ha ett samtal med honom. Han kan till och med hjälpa oss att klara upp några av de återstående frågorna om Berija.” Sedan jag överenskommit om saken med de andra, kallade jag Merkulov till centralkommitténs byggnad och meddelade honom vad som hade hänt, att vi hade anhållit Berija och att en undersökning skulle föranstaltas. ”Ni har arbetat för Berija i många år, kamrat Merkulov”, sade jag, ”och därför tänkte vi att ni kanske skulle kunna hjälpa centralkommittén med den här undersökningen.”

”Jag ska med nöje göra vad jag kan.”

”Skriv i så fall en rapport.”

Några dagar förflöt och Merkulov skickade in en rätt lång promemoria. Den var absolut värdelös. Den gjorde snarast intryck av rena fantasierna. Merkulov var sannerligen skicklig med pennan. Han hade skrivit teaterpjäser och var fin på att dikta ihop saker. Sedan jag hade skickat in detta material till åklagarämbetet ringde Rudenko upp mig och bad om ett sammanträffande. När han kom till mitt kontor, förklarade han att om inte Merkulov blev arresterad, skulle vår undersökning av Berijas fall förbli ofullständig. Centralkommittén gick med på Merkulovs arrestering. Till min besvikelse, eftersom jag hade litat på Merkulov, visade det sig att han hade varit djupt inblandad i några av Berijas brott, varför han också blev dömd och måste bära samma ansvar. När Merkulov yttrade sina sista ord sedan domstolen hade avkunnat domen, förbannade han den dag och den stund han för första gången hade träffat Berija. Han sade att det var Berija som hade förlett honom till allt detta. I den slutliga analysen erkände Merkulov alltså att han hade handlat brottsligt och uttalade sin egen dom mot den man som hade lett honom in på brottets bana.

En av de personer som vi kunde återföra till ett nyttigt och aktivt liv efter Berijas fall var Alexandr Petrovitj Dovzjenko, den lysande filmregissören som så orättvist föll i onåd under kriget [se sid. 181]. Kort efter det att Berija blev arresterad, bad Dovzjenko mig om ett sammanträffande. Han kom till mitt kontor och berättade följande historia:

En dag bad regissör Tjiaureli, som regisserade filmen Berlins fall, att Dovzjenko skulle komma och besöka honom. Tjiaureli var helt och hållet beroende av Stalins välvilliga stöd, och det var ingen tillfällighet att hans film om Berlins fall visade Stalin grubblande på militär strategi i en stor sal, omgiven av tomma stolar – i ensamt majestät, med undantag för general Poskrebysjev, chefen för centralkommitténs specialsektion. Kort sagt, Tjiaureli var en osympatisk liten padda. Efter Stalins död och Berijas arrestering skickade vi honom till Ural. Jag vet inte vilken plats han intar i filmkonstens värld i dag, eller om han tagit någon lärdom av den kritik som han blev utsatt för efter sin beskyddare Stalins död. Hur som helst kallade Tjiaureli på Dovzjenko och sade: ”Kamrat Dovzjenko, jag råder er att söka upp kamrat Berija. Han är mycket intresserad av er och har ett förslag att göra. Det kan vara till fördel för er att gå dit och lyssna på vad han har att säga.” Dovzjenko var förbryllad. Varför bad Tjiaureli honom söka upp Berija? Vad hade han med inrikesministeriet att göra? Efter att ha funderat på saken beslöt han att inte gå dit.

Jag förklarade för Dovzjenko: ”Ni förstår, Alexandr Petrovitj, Tjiaureli försökte rekrytera er som agent åt Berija. Han förstod, helt riktigt, att ni var en inflytelserik person och att ni kunde ha varit Berija till nytta beträffande hans planer för Ukraina. Berija ville göra er till sin handgångne man så att han kunde räkna med er när han inledde sitt blodbad. Hans planer kunde endast ha varit blodiga, för Berija kände inte till några andra metoder.”

Jag betraktade Dovzjenko som en hederlig, lojal och rättfram medborgare. Han hade kanske ibland sagt saker som var otrevliga för ledarna att höra, men det är alltid bättre att höra sådant från en hederlig man än från en fiende. Man kan alltid tala förstånd med en hederlig man om han har fel, och man kan lära sig något av honom om han har rätt. Efter Alexandr Petrovitjs död uppmanade jag ukrainarna att döpa om filmateljéerna i Kiev efter honom, och de följde mitt råd.

Dovzjenkos historia om Berijas försök att kompromettera honom var endast den första – och på intet vis den mest skakande – i en hel rad av avslöjanden om Berijas tidigare verksamhet som kom i dagen efter hans arrestering.

Noter

- (1) Bara fem månader tidigare, i oktober 1952, hade Stalin demonstrerat sin allt annat än låga uppfattning om Malenkov genom att låta honom utarbeta den allmänna rapporten till XIX:e partikongressen.
- (2) Inte så anspråkslös. Tidigare hade Chrusjtjov sagt att det just var detta han fruktade. Berija utsågs också till förste vice ordförande i ministerrådet (förste vice premiärminister).
- (3) N. N. Sjvernik, en av Stalins äldsta och trognaste anhängare, fullföljde största delen av sin karriär som ledare för den sovjetiska fackföreningsorganisationen. Ordförandeskapet i högsta sovjets presidium, eller med andra ord befattningen som Sovjetunionens president, var i det stora hela en ceremoniell syssla. Också Bulganin utnämndes till förste viceordförande i ministerrådet, tillsammans med Berija, Kaganovitj och Molotov. Chrusjtjov fick ingen ministerpost. Hans styrka låg i hans ställning som medlem av presidiet och partisekretariatet.
- (4) När tillkännagivandet kom innefattade det den sedermera så berömda vädjan till det sovjetiska folket att undvika ”panik och oordning”.

(5) Tillfälligt sammansatta grupper om tre, som samtidigt fungerade som åklagare och domare och som fungerade ytterst summariskt och godtyckligt.

(6) En fascinerande inblick i Chrusjtjovs familjeliv och en glimt av hans mycket märkliga hustru.

(7) T. A. Stokratj, generallöjtnant vid säkerhetspolisen. Senare (1955-1956) var han chef för MVD i Ukraina.

(8) Detta avsnitt handlar om den än så länge i dunkel höljda operation som inleddes av Berija för att befrämja tillsättandet av lokala ledare i delrepublikerna. Berija blev arresterad och skjuten innan det stod fullt klart vart han syftade med dessa åtgärder på lång sikt, men Chrusjtjovs förklaring är förmodligen riktig. A. I. Kiritjenko var i själva verket en av Chrusjtjovs skyddslingar som skulle nå höga poster i sin herres skugga ända till sitt plötsliga och aldrig förklarade fall 1960.

(9) General Moskalenko, senare marskalk. Vid tiden för Berijas arrestering var han chef för Moskvas luftförsvaret.

(10) S. N. Kruglov, generalöverste vid säkerhetspolisen, var en tid ställföreträdande chef för Smersj (förkortning för "Död åt spioner och diversionister") och ansvarig för Stalins, Roosevelts och Churchills säkerhet i Jalta och Teheran. Också i detta sällskap var han beryktad för sin hämndlystnad och grymhet. Till skillnad från de flesta av sina kolleger var han emellertid personligen tapper. Han efterträdde Berija som inrikesminister, men med inskränkta befogenheter, ända till sitt fall 1957. Chef för MGB vid denna tidpunkt var inte Serov utan Chrusjtjovs bundsförvant, S. D. Ignatjev.

(11) A. A. Rudenko, en ukrainare som var chefsåklagare vid Nürnbergrättegången mot de nazistiska ledarna, och som blev förste statsåklagare 1953.

(12) V. N. Merkulov, en ytterst presentabel men därför inte mindre osympatisk befattningshavare i den hemliga polisen och en mycket nära medarbetare till Berija. Han efterträddes av Abakumov som chef för MGB 1946, men blev snart minister för statskontrollen. Han rannsakades samtidigt med Berija och blev skjuten.